

РАЗГОВОР СА МАРГАРЕТ АТВУД

Овај интервју је обављен почетком фебруара [1978. године], непосредно пре него што је Маргарет Атвуд отишла за Париз и Аустралију и на турнеју читања поезије по Сједињеним Државама. Спроведен је путем писама и телефона.

Џојс Керол Оутс: *Ваше збирке поезије – Игра круга (најрађена Најрадом генералној јувернера Канаде 1966), Животиње у тој земљи, Дневници Сузане Муди, Процедуре за подземље, Политика моћи и Срећни сте – умнојоме се разликују по садржају, а ојетш постоји изузетна сличност по тону, ритму, „текстури”. Ваше раније песме, на пример „Путовање у унутрашњост” и сама „Игра круга”, приказују мајсторску вештину каква је јрилично необична код јрвих књија. Од која сте учили, свесно или несвесно?*

Маргарет Атвуд: Кад сам тек почела да пишем, имала сам шеснаест година и ишла сам у средњу школу у Торонту педесетих година и нисам знала ништа ни о модерној ни о канадској поезији, тако да су ми први утицаји били По и Шели! Кад сам отишла на студије,

почела сам да откривам модерну и канадску поезију, углавном ову потоњу. Читала сам редом књиге из библиотеке једне професорке, која је, будући и сама песникиња, имала богату колекцију. Могу да поменем имена као што су П. К. Пејц, Маргарет Ејвисон, за чију сам збирку *Зимско сунце* написала приказ кад сам била на факултету, Џејмс Рини, Д. Г. Џоунс и неке песме Дагласа ле Пана. Ови песници су ми били важни не само као песници већ и као примери да је мојуће објавити књигу. Треба да знате каква је ситуација у Канади била у то време да бисте схватили колико је то мени било важно.

Лепо је од Вас што кажете да сте моју прву књигу доживели као успелу, али у моменту кад се појавила, ја сам се већ десет година бавила писањем. Такође, *Игра круга* није моја права „прва књига”; била је ту још једна, са седам песама, која се појавила 1961, за коју сам ја слагала слова и дизајнирала и одштампала корице. Сумњам да ће вам то бити баш толико необично!

Џ. К. О.: *Да ли уживаите да читаете своју поезију, генерално?*

М. А.: Добро читање поезије је дивно и узбудљиво искуство. Лоше је ујасно. То зависи од публике, од вашег расположења у том тренутку, од тога да ли се ви и публика „допадате” једно другом... Мислим да смо сви налетали на локалног лудака и универзитетског професора који мисли да може да уреже још једну рецку тако што ће бити непотребно непристојан према вама на

ручку или било чему приређеном у вашу част... Ја углавном само наиђем на хладан пријем.

Ц. К. О.: *Осећај за ајсурд – и суштинску разираност ајсурда – један је од елемената Вашеј рада ком се нарочито дивим. Шта је инспирисало Ваш роман Јестива жена – посебно ону надреалну последњу сцену – и Пророчицу?*

М. А.: *Јестива жена* је написана 1965. године, пре него што је настао Покрет за ослобађање жена. Још је у великој мери, бар у Канади, узорни образац понашања било наћи неки бедан посао, а онда се удати да би се побегло од њега. Писала сам о објекту потрошње (наиме, о мојој бистрој, али иначе обичној девојци) у потрошачком друштву. Сходно томе, она ради за компанију за истраживање тржишта. Чак и 1969, кад је књига коначно објављена, поједини критичари видели су тај став као суштински „младачки” и „неуротичан”. Сазрећу, сматрали су, и ствари (тј. брак и деца) ће доћи на своје место.

Што се тиче торте у облику жене – све што Вам могу рећи јесте да сам некада била веома добра у декорисању торти и често су ме питали да израдим теста и глазури у облику различитих предмета. Такође, пролазећи поред посластичарница, увек сам се питала зашто људи праве реплике ствари – младенце, на пример, или Микија Мауса – а онда их поједу. Потпуно ми је загонетно зашто се то ради. Али да моја хероина направи лажну представу себе а онда је поједе било је сасвим прикладно, имајући у виду причу – зар не?

Пророчица је написана доста касније – скоро десет година касније. Опет, нисам сигурна где је почело, али средишњи лик је списатељица готских романа

делом зато што сам се увек питала у чему је драж ових књига – да ли толико много жена сматра да су угрожене са свих страна а за своје мужеве да су потенцијалне убице? А шта је с оном „лудом женом” преосталом из *Цејн Ејр*? Да ли су то наши тајни заплети?

Хипотеза књиге, уколико постоји, гласи: шта се дешава са особом која живи у „стварном” свету, али се понаша као да је овај „други” свет стваран? У тој невољи се вероватно налази много више нас него што бисмо да признамо.

Ц. К. О.: *Ваш роман Израћање повезиван је с романом Избављење Џејмса Дикија. Ја ту видим само површну везу која у великој мери наводи на појаву шраја. Може ли прокоментарисати?*

М. А.: Постоји извесна веза, али за мене је то веза супротности. Јер централна фигура у Дикијевој књизи, колико се сећам, природа, представља нешто дивље, неукроћено, женско, опасно и тајанствено, са чим се он мора борити, суочити, што мора савладати, победити. То укључује убијање. По мени, књиге сродне Дикијевој су Мејлерова *Зашто смо у Вијетнаму*, Фокнеров *Мегвед*, Хемингвејев „Кратки срећни живот Франсиса Макомбера” и, ако хоћете, *Моби Дик*, мада по Мелвилу, Ахаб није одабрао прави пут. Књиге сродне мојој су канадске и вероватно непознате у Сједињеним Државама; *Теј Цон Хаурда О’Хејгана* једна је од њих.

Ц. К. О.: *„Човек са Марса”, штампана у Ontario Review 6, њредивна је прича и добила је велики број позитивних коментара од наших читалаца. Да ли су Ваша злосрећна јунакиња и неуморни удварач засновани на „стварним” људима? И постоји ли некакав пољитички значај у наслову?*

М. А.: Током година сам установи-ла да никада не могу да објасним нити протумачим читалачке реакције на моје дело. Константно сам запањена – и то није лажна скромност – што се моја дела продају тако добро. Сматрам да је то прилично чудно и ексцентрично.

Стварни људи? На неки начин. Ситуација је била стварна, ликови су измишљени.

Наслов... Нисам сигурна да ли је значење „политичко” или не; мени он значи да сви у мемо да дехуманизујемо било шта што нам је чудно или егзотично. У својој ароганцији узимамо себе за норму и све друге меримо по томе. Човек наравно није с Марса; он је са Земље као и сви. Али нема начина да се објасне злодела која људи чине другим људима осим помоћу „марсовског” фактора, кад човек своје жртве не види као праве људе.

Ц. К. О.: *Мислим да сће једна од неколицине канадских аутора који нису ангажовани на универзитету и прећућављам да је то намерно.*

М. А.: Да, уживала сам у раду са студентима кад сам била предавач током 1967/68, али нисам могла да поднесем факултетске састанке и катедарску политику. Не разумем то. Не сналазим се добро у тим ситуацијама. Разлог због ког не радим у настави исти је онај због ког не конобаришем, што сам такође некада радила: тренутно не морам. Ако будем опет морала да радим ишта од тога, радићу. Ако је ствар избора, одабра-ла бих наставу, која је мање физички исцрпљујућа и не одбија вас од хране толико.

Ц. К. О.: *Веома рећко сће се у писању осушћали на своје сшуденћске дане*

на Харварду. Да ли сће уживали у боравку тамо?

М. А.: Па... Харвард је некако попут инћуна. Стечени укус. Али у мом слушају, укус који никада нисам могла истински стећи јер у то време – почетком и средином шездесетих – нису пуштали жене у Ламонтову библиотеку, а тамо су чували сву модерну поезију и плоче. Тако да сам се увек осећала помало као нека брадавица или циста на сјајној мушкој академској кожи. Осећала сам се као да су ме тамо трпели преко воље. Харвард, знате, није ангажовао жене да предају тамо, тако да су сви мушки професори били веома фини. Ми даме нисмо представљале претњу. Међу студенткињама је кружила шала да је најбољи начин да се положи усмени испити ставити јастук испод хаљине, јер би сви они били толико престрављени да ћете им се породити на персијском тепиху да би вас само питали за име и пустили да положите. Једна од мојих колегиница умало је избачена јер се обукла као жена сумњивог морала. Била је то заправо шекспиролошкиња из Ле-тоније са нешто другачијим идејама о облачењу у односу на нас остале закопчане у твиду.

Дакле, јесам, уживала сам на неки нервозан начин. Било је добрих предавача, а Вајденерова библиотека је предивна. И дешавају се тамо мале лудости које су наизглед нимало сличне неком другом месту. Често сам се питала шта се десило са човеком за ког су причали да је провалио у Хјутонову библиотеку (са ретким издањима) да би се скинуо го пред Гутенберговом Библијом. Ја имам две „харвардске” приче, које су у збирци *Dancing Girls* [Плесачице].

Мени најзначајније ствари у вези с тим искуством: било је то место где сам

први пут сазнала за градски страх. (Пре него што сам отишла тамо, увек сам шетала ноћу, нисам размишљала да ли су врата закључана итд. Да сте се тако понашали у Кембриџу [Масачусетс], били бисте мртви.) И, из разних разлога, било је то место где сам почела озбиљно да размишљам о Канади као нечему што има сопствени облик и културу. Делимично зато што сам студирала књижевност америчких пуританаца, која се није истицала чисто књижевним вредностима – ако ово може да се проучава на универзитету, размишљала сам, зашто не канадска књижевност? (морате схватити да у то време канадска књижевност једноставно није постојала као предмет у средњим школама и на универзитетима у Канади) – а делимично зато што је Бостон, на неки начин, био толико сличан деловима Канаде по клими и пејзажу. Човек почне да тражи разлике.

Ц. К. О.: *Да ли сте пронашли неке чудне или узнемирујуће ставове према Канади док сте живели у Кембриџу?*

М. А.: Нико у Бостону – а мало њих на постдипломским студијама било је из те области у сваком случају; долазили су из свих делова САД као и из несевемерноамеричких држава такође – нико од Американаца које сам упознала није имао било какве чудне или „узнемирујуће“ ставове према Канади. Напросто нису имали баш никакве ставове. Имали су неку нејасну идеју да такво место постоји – било је то оно празно подручје северно на мапи одакле долази лоше време – али ако су уопште размишљали о њему, сматрали су га досадним. Чинило се да желе да верују да ми је отац припадник коњичке полиције и да преко целе године живимо у иглоима и

морам да признам да сам после неког времена почела некако да уживам у подстицању тих веровања. (Сетите се да је ово било пре вијетнамске кризе, током које су многи Американци почели да посматрају Канаду као Велико добро место или уточиште за гоњену дивљач где су могли да побегну.) Срела сам много Јужњака и неке од њих сам и упознала; чинило се да су огорчени на „Север“ на отприлике исти начин као и шачица тамошњих Канађана, мада из различитих разлога.

Ц. К. О.: *Зашто сте овишће отишли на Харвард?*

М. А.: Зато што – да се вратимо уназад – Канада није запослила једног Џерома Х. Баклија у време Велике депресије кад је он тражио посао. Отишао је у Сједињене Државе и постао један од водећих стручњака за викторијанско доба. Викторијанско доба је било „моје доба“, а добила сам стипендију „Вудроу Вилсон“, те сам отишла на Харвард да студирам код др Баклија. На Харварду и неким другим местима у САД постоји, знате, нека врста канадске мафије. Немали број познатих харвардских професора били су прикривени Канађани. Они су, међутим, своје идентитете већином држали у тајности, осим кад су причали са другим Канађанима. Искуство их је научило да је Американцима откривање нечијег канадства, убачено, рецимо, усред коктел-забаве, отприлике интересантно колико и објава да сте ручали пире. Канадски културни национализам није отпочео питањем: „Да ли сам заиста толико угњетен?“, већ: „Да ли сам заиста толико досадан?“ Видите, ми никада нисмо много тога учили о нашој историји или култури – али то је потпуно друга прича.

Ц. К. О.: *Да ли постоји веома јасна разлика између америчких „књижевних” одговора и канадских?*

М. А.: Рекла бих да су амерички књижевни одговори, просто речено, књижевнији – барем у оквиру група људи с којима бих ја могла доћи у контакт. Мислим да је разлика у томе што у Сједињеним Државама постоји „књижевна” култура и она претежно некњижевна, док се у Канади њих две далеко више преклапају. Ово кажем само имајући у виду ко ће се вероватно појавити на читању поезије. Али моје искуство заиста није довољно широко да оправда тако уопштене изјаве.

Увек уживам у одласцима у САД; то је за мене бекство од моје прилично захтевне културе. Људи су тамо љубазни према мени, као што би било према гостујућем странцу (што ја јесам) и, мада заинтересовани, без интереса. Американци имају такав ентузијазам. То је промена у односу на овдашњи чемер, сумњичавост. Али наравно, Канада је место где заиста живим. Због тога могу да толико уживам у САД током краћих временских периода.

Ц. К. О.: *Какве су Вам радне навике?*

М. А.: Моје радне навике су се промениле током година у складу с околностима мог живота. Почела сам да пишем озбиљно – мада се ово може учинити смешним – кад сам имала шеснаест година и била у четвртм разреду средње школе. У то време сам писала увече када је требало да радим домаћи, викендима и повремено у време школе. После тога, била сам на факултету четири године и писала између предавања, после наставе итд. – по насумичном распореду. Ни као студент нисам имала

веома редовне навике; одуговлачила сам и још одуговлачим, тако да ми помаже да себи поставим рокове. (Ово се, наравно, односи само на прозу. Поезија се не пише, барем ја је не пишем, вољно.) Док сам била постдипломац и радила разне послове као универзитетски предавач најнижег ранга – све до двадесет седме године отприлике – готово да сам морала да пишем ноћу и остајала бих будна до касно. Нисам сигурна како сам уопште писала прве године коју сам провела као „прави” универзитетски предавач (1967/68. у Монтреалу). Била сам веома заузета и исцрпљена и доста сам смршала. Али изгледа да сам и тада писала нешто. Не могу да се сетим кад сам то радила.

Постала сам поподневни писац кад сам имала поподнева. Кад сам могла да пишем пуно радно време, проводила бих јутро одуговлачећи и бринући се, а онда бих уронила у рукопис у грозници нервозе око три по подне кад је изгледало да можда ништа нећу урадити. Од рођења моје ћерке, морала сам да смањим одуговлачење. И даље покушавам да проводим поподнева у писању, мада је прелиминарни период анксиозности нешто краћи. Рекла бих да је то ефикасније коришћење времена. Чињеница је да ме празне странице инспиришу ужасом. Шта да ставим на њих? Да ли ће бити довољно добро? Да ли ћу морати да га бацим? И тако даље. Чини ми се да су писци већином такви.

Ц. К. О.: *Да ли радиш на више од једној пројекта истовремено?*

М. А.: Један по један пројекат, у идеалном случају. По природи сам лења, трема и ниског нивоа енергије. Непрестано ме запањује да уопште урадим нешто.

Ц. К. О.: *Колико времена Вам је оић-ириликe ићребало да наиишеиће сваки од својих романа?*

М. А.: Јестиву жену сам писала у некоришћеним испитним свескама Универзитета Британске Колумбије од априла до августа 1965. Прераћивала сам је у јесен. Из разлога у које нећу улазити, издавач је изгубио рукопис, а ја сам била толико наивна поводом издавачког процеса да сам мислила да је нормално да им треба две године да ми нешто јаве. Књига је коначно објављена 1969. Написала сам још један необјављени роман пре тога и још један необјављени, недовршени роман после. Онда сам написала *Израњање*, отприлике од децембра 1969. до августа 1970. Било је само мањих преправки и нешто прекуцавања, мада је руком писана верзија темељно ревидирана. За *Пророчицу* је требало доста више времена, делом зато што сам живела животом са више ствари које су ме прекидале, делом зато што се роман доста мењао док сам га писала. Требало је око две и по године, са прекидима.

Ц. К. О.: *Уживала сам у Вашим сћрићовима које сам видела. Да ли је црћшање још један Ваш ићаленаић...?*

М. А.: Помало сликам и цртам, за своју разоноду. Цртала сам политички стрип за један канадски часопис – *This Magazine* – неколико година под псеудонимом „Барт Жерар” (фино је добијати писма мржње када чак и не знају да сте то ви) и у марту ми у Канади излази књига за децу, за најмлађи узраст, коју сам написала, руком исписала и илустровала ја. Оклевам да то назовем „талентом”, јер знам да нисам баш добра; односно, морам доста да бришем да би ми главе биле једнаке величине и

тешко ми је да нацртам сове у лету из профила.

Ц. К. О.: *Мора да вас узнемиравају ићокушаји књижевних новинара да Вас каићеиоришу – да Вас уићакую као „Владајућу краљицу канадске књижевности” или националну ићророчицу или чак Медузу. Како сће реаћовали на ићо?*

М. А.: Не допадају ми се те титуле које сте поменули; сматрам да је „Владајућа краљица” посебно увредљива јер подразумева да је књижевност, бар кад се њоме баве жене, монархија или кошница. У сваком случају, места има само за једну „владајућу краљицу”, која ће, претпоставимо, бити избодена насмрт касније кад више не буде могла да полаже јаја. Такве титуле представљају увреду за многе добре списатељице у овој земљи (Маријан Енцел, Алис Манро, Маргарет Лоренс, да поменем три) и претњу за мене. Нико ко језик узима заозбиљно не би никада употребио такву метафору а да није свестан њеног злокобног опсега значења.

Рекла бих да је Канада жељна неколико видљивих „звезда”, јер је тако дуго била без иједне. Опасност за писца представља рано ковање у звезде – можете постати магличаста гасовита лопта. Али само ако сте опчињени сопственим ликом. Срећом, мој лик овде, онакав како је приказан у штампи, није да баш очарава, бар што се мене тиче. Могу и без тог „Медуза”. (То је једна од опасности природно коврцаве косе.)

Ц. К. О.: *Да ли мислииће да су ауићори ићриказа и криићичари, у целини, били „фер” ићрема Вама? Да ли је било некаквих конићрареакција, као неизбежних ићослеићица ићоића ићио сће „ићосићјали славни”?*

М. А.: Наравно да је било контра-реакција; увек их има, али злобни напади у Канади обично су далеко отворенији и личнији него у Сједињеним Државама, делом због келтске, црноса-тиричне књижевне традиције, а делом због тога што је она више налик малом граду. Ми овде проводимо доста време-на заједно и тиме прашина и чамоти-ња постају интензивније. Помешана су осећања у вези са дечама и девојчи-цама из малог града који остваре успех, као што знате. У неку руку смо поносни на њих јер су наши; у неку руку не во-лимо да сувише израсту па их сасецамо кад год можемо; у неку руку (Канада, као богиња Кали, има више од две руке), не можемо баш да поверујемо да неко од наших заиста може да ваља – то је си-гурно нека извиканост или превара; а опет у неку руку, успех неког од наших чланова представља прекор нама са-мима. Ако је он то могао, зашто ми не можемо?

Има тога; али је такође било и мно-го правичних, објективно критичких текстова који су се истински бавили об-ликом и одликама мог дела и његовим јачим и слабијим странама. Канадски критичари су увек далеко затворенији од америчких; ретко кад претерају и с великом сумњичавошћу гледају на кул-не личности, посебно своје. Ово има ја-сне предности. Мислим да се америч-ким писцима често заврти у глави од изненадног лансирања у звезде, а да се онда збуне кад с подједнаким ентузи-јазмом буду прогнани у таму најкрајњу. Канадским писцима је (благо речено) ретко допуштено да се умисле.

Ц. К. О.: Цео један број часописа *The Malahat Review* (зима 1977) посвећен је Вама. Сећам се да ме је прилично изне-

надио фотодографски есеј под насловом „Анима” и ишла сам се какве су Ваше реакције на њега, а и на цео тај број.

М. А.: И ја сам била прилично из-ненађена. Али опет, открила сам да су моје способности да се изненадим ре-акцијама других људи на мене бескрај-не. Не видим себе баш као некакав ба-так који излази из јајета (или је било обрнуто) а колико се сећам био је ту и приличан број нагих дама са великим грудима. Али мислим да је тај низ ко-лажа требало да буде инспирисан мо-јим делом пре него мојим коначним личним бићем, које је у овим климат-ским условима обично умотано у вуну. Па опет???

Истина је да нисам баш гламуро-зна особа. Писци заиста то нису. Они само седе и пишу, што је ваљда подјед-нако похвално као седење и лакирање ноктију, али никада неће доспети у модне часописе. Тако да кад видим како ме гламуризују или идеализују, некако ми је непријатно. Наравно да сам сујет-на као већина људи. Радије бих видела слику на којој изгледам добро него ону на којој изгледам ужасно. Али сад већ имам толико и једних и других, неке су усликане у размаку од неколико ми-нута... Фотографија је само један поглед.

Ц. К. О.: *Веома сте активни као чла-ница Удружења писаца Канаде и заједно с делегацијом од десетак других писаца недавно сте ишли у Отаву да прошесту-јете прошив увожења америчких издања канадских књига. Можете ли да објасни-те ту ситуацију? Да ли је веома озбиљ-на? Какве ће бити последице ако се Закон о ауторским правима не измени?*

М. А.: Има много писаца који су тренутно активнији од мене. Била сам

активна раније и надам се да ћу касније бити активнија, али будући да имам мало дете, то ми смањује мобилност. Међутим, активирам се као нека врста топа када тешко наоружање постане неопходно. „Проблем непродатих примерака” је био једна од тих прилика.

Укратко, ситуација је следећа. Већина земаља енглеског говорног подручја, укључујући Сједињене Државе, има законе који штите и њихове писце и њихове штампарске и издавачке индустрије од пиратских издања и иностране конкуренције. У САД, ако сам добро разумела закон, илегално је увозити више од номиналног броја књига америчког аутора штампаних изван земље. Односно, канадско издање Алена Гинсберга било би бачено у реку Детроит на граници. (Овај пример је заснован на истинитом случају.)

Канадски закон је требало да произведе исти резултат. Међутим, алкаво сročени члан о коме је реч произвео је рупу у закону, коју је открио један канадски продавац на мало пре пет година. Непотребно је рећи да се одмах окориштио тиме. Отишао је у САД и купио непродате примерке књига канадских аутора оригинално штампаних код америчких издавача, увезао их у Канаду и продао по најнижим могућим ценама, тиме лишавајући канадског издавача продаје и канадског аутора потенцијалних тантијема од те продаје.

Ово не би имало великог значаја да се тржиште књига у те две земље толико не разликује. „Време на полици” књиге у тврдом повезу у Сједињеним Државама обично је четири до шест месеци. У Канади је то једна до две године. То јест, књига се можда још увек активно продаје у Канади док је у САД ушла у период непродане робе. Други фактор

је – нимало изненађујуће – то што су канадски аутори по правилу популарнији у Канади него у САД. Другим речима, увозник зна да има тржиште. Ми се заправо плашимо да ће ови увозници или посредници одлазити до издавача у САД и охрабривати их да штампају веће тираже пристајући унапред да откупе сваки вишак.

Ц. К. О.: *Посћоји ли икаква зашћища за канадској аућора?*

М. А.: Једина гарантовано сигурна заштита за канадског аутора јесте да потпише уговор само с америчким издавачем дајући му права за Северну Америку. Ако довољан број аутора уради ово да би заштитио своје приходе, то значи смрт издавачке индустрије у Канади. Делимична заштита се може добити објављивањем у САД шест месеци касније него у Канади. Али наравно, издавач из САД би радије објавио истовремено. Обратите пажњу да издавач из САД није онај ко обавља „илегалан” увоз. То су посредници и канадски малопродавци. Издавач из САД нема контролу над тим куда одлазе непродане књиге једном кад оду из његових руку, тако да су клаузуле у уговору које забрањују ову праксу бескорисне. Речено ми је да су и противзаконите.

Једноставна промена у тексту једне клаузуле закона о ауторским правима решила би наш непосредни проблем. Међутим, Влада нам говори да је закон добар овакав какав јесте – упркос толико доказа у корист супротног. Такође су нас питали шта није у реду с нама – зашто желимо да ускратимо јефтине књиге канадским потрошачима?

Ц. К. О.: *Да ли мислиће да ћосћојић проблем у самој чињеници да се шолико*

уметности у Канади финансира од стране државе? Као Американка, задивљена сам великодушностију канадске владе, али као чисташељку и кристичарку често ме узнемирују врсте публикација које финансира Савет Канаде и разни уметнички савети. Чини се да мали издавачи не дају многе уредничких смерница, а последица је то да се књижевања из штампариија, минимално „дистрибуирају“ и да се доушћа да тошво одмах буду ван стиња. Не желим да обесхрабрим младе писце, али морам да кажем да сам квантиитет на брзину и алкаво на писаних дела објављених у Канади прилично деморалише. (Наравно, исто се убрзано остварује и у Сједињеним Државама.) Чини се да више нема традиције шеитовања; „објављују“ се – или бар штампају – писци-студенти и на дужи рок преураћене публикације ће имати поубан ефекат на њихову вештину. Шта мислиш о томе? – или је то исувише оласно иштање?

М. А.: То уопште није опасно питање. Мада ту постоји неколико различитих питања и покушају да одговорим на једно по једно.

Канадску књижевну сцену пореде (ја заправо то чиним) са групом фигура које плешу доста жустро и прилично грациозно на ивици провалије. Провалија је увек била ту, мада је недавно постала видљивија. Мислим наравно на ситуацију у Квебеку и потенцијалну поделу Канаде. Али та група фигура није увек била ту – не тако давно ту је била тек неколицина усамљених писаца који се, барем на пољу фикције, нису познавали – и нису увек плесали, грациозно ни жустро ни било како.

Простије речено: кад сам почела да пишем, крајем педесетих и почетком

шездесетих, постојало је отприлике пет књижевних часописа у целој земљи. Број књига поезије које су излазиле годишње – укључујући и издања малих издавача и самостално објављена – био је испод двадесет. Нови канадски романи објављени у току једне године обично би се могли побројати на прсте једне руке. Канадска књижевност није била препозната као легитимно поље проучавања. Канадске књиге нису обрађиване у школама. Епитет „канадски писац“ био је термин за подсмевање, чак и међу канадским писцима. Амбиција скоро сваког писца била је да оде из земље на неко место које је „стварно“ у књижевном смислу, или бар на неко место где би могао да објави своје књиге. Канадски писци нису били познати у сопственој земљи, а чак и кад су били објављени, ретко су куповани или приказивани. (Први роман Мордекаја Ричлера у Канади се продао у три примерка. Сматрало се да је чак и за угледну књигу поезије штампарски тираж од двеста примерака довољан. Издавачи *Ире круа* првобитно су одштампали четиресто педесет и били забринуте да су урадили превише. Чак и сада, канадске књиге у меком повезу имају око три процента удела у укупној продаји меког повеза у Канади и то укључујући љубавне романе у издању *Harlequin-a*.)

Издавачку индустрију ми не можемо узимати здраво за готово као што се то може радити у Сједињеним Државама. Она се увек тетура на ивици колапса. Не можемо своје постојање као писаца узимати здраво за готово. Истина, последњих двадесет година забележен је раст од око хиљаду процената у издавачкој индустрији, али сетите се да су почели скоро од нуле. Тако да оно што Американец види као „великодушност“

ми видимо просто као неопходност. Да се владина подршка коју издавачи тренутно примају повуче, индустрија би се већим делом урушила. „Канадску ренесансу” у уметности великим делом омогућио је Савет Канаде. Никома од нас се не допада та ситуација. Али нико од нас не жели ни да се врати у 1961.

Сад... уређивање код малих издавача. Као бивша уредница у малој издавачкој кући, *Anansi*, морам да уложим приговор. Уређивању наших књига је посвећено брдо времена. Наш главни уредник је у то време био Денис Ли, који је овде познат као апсолутно посвећен уредник. Дакле, то није универзална прича. Рекла бих да постоји отприлике иста мешавина као и у Сједињеним Државама: неки издавачи имају озбиљан однос према књижевности, неки постоје само да би објавили своје чланове и пријатеље. Мислим да се овде лоша књижевност види јер више ње стиже до ваших радних столова. Не бисте могли чак ни да прочитате све што се објави у САД; сама количина је превелика.

Али по мом мишљењу, мали издавачи, добри или лоши, јесу неопходни. Они су попут свих оних елизабетанских мелодрама. Без њих, Шекспир не би имао миље. Оне су биле место где је писац могао, заправо, да „испроба”. Исто је и с „малим” часописима. Рекла бих да имам извесно поверење у читаоца, интелигентног читаоца. Мислим да ће књиге на крају пронаћи свој ниво. Ово је можда превише оптимистично.

Ц. К. О.: *Често ме нервирају љокушаји критичара да сложена уметничка дела сведу на једнословне „тематске” изјаве. Зашто су нарочито канадски критичари толико оцеднути изјавама и темом напљивања технике?*

М. А.: Вероватно сам једна од тих критичара који вас нервирају, јер моје једино критичарско дело, *Survival: A Thematic Guide to Canadian Literature* [Оцедана: Тематски водич кроз канадску књижевност], тежи скоро искључиво да демонстрира да постоје канадске теме, које се било по суштини било по нагласку разликују од тема у енглеској и америчкој књижевности. Да ли би могло ако бих Вам рекла да су, чак и након што сам написала ту књигу – која је изазвала прилично велики бес овде, скоро као да сам рекла да је цар го – многи критичари одлучно наставили да поричу да постоји нешто што се зове „канадска” књижевност?

Током неколико претходних деценија трудили смо се да прикажемо наше постојање, наше право да постојимо. Обично ми сами – тачније писци – не сумњамо у то; гласови порицања долазе с других места. Али то може да објасни, барем мало, закупљеност „темом”. Можете приуштити „пажљиво разматрање технике” тек када питање пуке егзистенције није више питање.

Ц. К. О.: *На чему тренутно радите?*

М. А.: Имам два романа у глави и надам се да ћу почети да радим на једном од њих овог лета, али никада не могу да говорим о књизи унапред. Увек се толико мењају. Тренутно имам збирку поезије која је у фази уређивања. Наслов је *Двојлаве јесме и груо* и биће објављена, мислим, у издању Оксфорда у Канади на јесен. Радим и на неким причама, које ћу, надам се, укључити у америчко издање збирке *Dancing Girls*.

(С енглеској превела Бојана Аћамовић)